

Föräldrars attityder till barn och ungdomars uppväxtmiljö, risker och olyckstillbud på lantbruk

"Det är ju mycket farliga saker i ett lantbruk så man vet aldrig vad som kan hända!" så sa en lantbrukande pappa vid en av intervjuerna som ligger till grund för denna rapport. Citatet beskriver vad flera av föräldrarna vittnar om kring sina barn och ungdomars vardag och uppväxt på lantbruket. Att lantbruket är olycksdrabbat har vi bland annat kunnat läsa i olika tidningsrubriker: *"Koattack – far och son till sjukhus"* (Aftonbladet, 2008 07 17). *"En ung kvinna skadades när en potatisupptagare plötsligt välte"* (HD, 2008 07 21). *"17-åring skadad i fyrhjulingsolycka"* (Sydsvenskan 2008 07 08). *"Fyra barn har nu dött i olyckor inom jord- och skogsbruket under 2006."* (Kvällsposten 2006 10 03). I september 2008 dömdes två lantbrukande föräldrar till villkorligdom och dagsböter för "vållande till kroppsskada" enligt 3kap.8§ i brottsbalken eftersom de tillåtit två flickor, 13 och 15 år, att själva klyva ved med en hydraulisk vedklyv vilket resulterat i att 15 åringen förlorat fyra fingrar (Hovrätten för Västra Sverige, 2008).

Arbetsplatser inom jord- och skogsbruksnäringen är fyllda med faror och risker vilket visar sig i att de tyvärr är mycket väl representerade i ohälsostatistiken i förhållande till andra arbetsplatser. Gårdar, jord- och skogsbruk är miljöer som i flera undersökningar har framkommit som särskilt utsättande för olycksfall och skador (Lundqvist, 1996). Under åren 1997-2007 dog 155 personer i arbetsolyckor inom skogs- och lantbruk vilket gör denna sektor till Sveriges farligaste arbetsplats (Arbetsmiljöverket, 2008). Troligen hade dessa arbetsplatser varit omgärdade med höga staket, förbuds- och varningsskyltar om det inte samtidigt varit ett hem för en barnfamilj. Östberg (1997) visar i en studie utifrån det totala antalet avlidna i Sverige mellan 1980-86 att det främst var barn och ungdomar till lantbrukare som dog av olyckor. Barn och ungdomars sjukdom och dödlighet till följd av skador är inte slumpmässigt fördelat över områden och individer. De barn som lever, förflyttar sig och leker i de mest utsatta miljöerna löper också större risk att skadas (SOU 2002:68). Barn och ungdomar boende på lantbruk har sitt "hem" på en högrisk arbetsplats men många av barnen deltar även aktivt i sysslorna på gården. I en studie av Lundqvist & Alwall Svennefelt (2008) framkommer att 87 procent av 7-18 åringarna som bor på ett lantbruk deltar i arbetet. Av dessa utförde hälften arbetsuppgifter varje vecka och 13 procent varje dag. Att dagligen delta i arbetet på lantbruket blev vanligare med stigande ålder. De vanligaste arbetsuppgifterna var utfodring, ströhantering och djurhantering, men även att klippa gräs, rensa ogräs, att utföra manuellt skördearbete eller klippa buskar. I undersökningen framkom också att 12 procent av 11-13 åringarna körde traktor (Lundqvist & Alwall Svennefelt, 2008). Det förekom även andra typer av arbetsuppgifter vilket inte är i linje med lagstiftning/föreskrifter och det förekom att barn 7-13 år gjorde underhållsarbete på maskiner, pressade hö/halm, potatissättning med maskin, sortering av potatis, arbetade med spannmålshantering, verkstadsarbete och högtryckstvätt. Det är därför viktigt att studera barn och ungdomar som bor och lever på lant- och skogsbruk samt deras familjer för att finna strategier för ett promotivt olycksfallsarbete för denna grupp.

Syfte

Det övergripande syftet med detta projekt är att studera föräldrars attityder till sina barns vardagsliv och olycksrisker på lantbruket. Vilka platser, tillfällen och tider är det störst risk för barnolycksfall på lantbruket? Har föräldrarna infört några säkerhetsåtgärder och regler? På vilket sätt lär föräldrar sina barn riskmedvetenhet på lantbruket? Vad är positivt och negativt med boende på lantbruk? Upplever föräldrarna det som betydelsefullt att barnen är

engagemang i lantbrukets sysslor? Anser föräldrarna att det är farligare eller säkrare på dagens lantbruk?

Det kunskapsunderlag som tas fram i projektet avser att lyfta fram lantbrukarbarns specifika uppväxtmiljö på agendan samt vara ett underlag för diskussioner, information och rådgivning för att skapa säkra levnads- och arbetsförhållanden inom lantbruket.

Metod och urval

Detta projekt avser att studera föräldrars attityder till sina barn och ungdomars vardag på lantbruket. För att studera detta är en kvalitativ metod att föredra där man kan gå in och studera frågan mer på djupet i en ansats att nå problemens kärna, framför en kvantitativ ansats där datamaterialet blir mer generellt. Den kvalitativa metod som användes för att samla in forskningsbar information från föräldrarna var berättelser skrivna av föräldrar till barn på lantbruk samt semistrukturerade intervjuer.

Frågelista är en datainsamlingsmetod där individer i löpnade text utifrån en lista eller brev med temaområdet och frågor kring detta får inspiration, uppslag och instruktioner till att berättar om sina egna åsikter, minnen, erfarenheter och värderingar. För att nå föräldrar till barn på lantbruk förmedlades frågelistan på tre sätt. Först lades frågelistan ut i branschtidningen Land Lantbruk. Sedan sändes frågelistan tillsammans med ett följebrev genom e-post ut till LRF anslutna lantbrukare via LRF:s regionala medlemslistor. Frågelistan delades också ut med en muntlig uppmaning vid LRF Ungdomens årsmöte. Efter tre månader avslutades berättelseinsamlingsperioden och tävlingen. Alla berättelser var mycket informativa och några hade även illustrerat sina berättelser med fotografi.

Det slutgiltiga urvalet i studien bestod av sju män och tretton kvinnor, det vill säga tjugo föräldrar vilka sammanlagt representerade cirka femtio barn i åldersintervallet sex veckor till 17 år. Det var två män och nio kvinnor som sände in berättelser, medan fem kvinnor och fem män blev intervjuade. En av kvinnorna som deltog i intervjuerna hade även sänt in en berättelse. Eftersom berättelsen och intervjun inte innehöll samma information togs både intervjun och berättelsen med i analysen. Analysen kom därför att göras med tjugoen datamängder trots att det endast var tjugo informanter. Föräldrarna var spridda över landet från Umeå i norr till Trelleborg i söder och bedrev lantbruk med produktionsinriktning varierande av ko, gris, får, häst, höns samt växtodling och skog. Lantbruken bedrevs på heltid av minst en av föräldrarna i samtliga fall, utom ett.

Resultat och sammanfattande diskussion utifrån lantbrukarföräldrars beskrivningar

Nedan följer en redogörelse av föräldrarnas beskrivningar och en sammanfattande diskussion utifrån tidigare studier och teorier om lantbrukarföräldrarnas attityder och upplevelser angående deras barn och ungdomars uppväxt- och vardagssituation på lantbruket. Kapitlet är indelat i: Platser, tillfällen och tider med störst risk på lantbruket; Säkerhetsåtgärder för att minska riskerna på lantbruket; Hur föräldrarna lär sina barn och ungdomar riskmedvetenhet i lantbruket; Positivt och negativt med boende på lantbruk; Uppväxt och könets betydelse för säkerhetsattityden hos föräldrar.

Platser, tillfällen och tider med störst risk på lantbruket.

Som vi konstaterade i inledningen av denna rapport så är lantbruk en av Sveriges farligaste arbetsplats (Arbetsmiljöverket, 2008; Lundqvist 1996). Samtidigt är lantbruket en uppväxtmiljön för många barn och ungdomar. Eftersom lantbruket inte kan skötas under kontorstid och när barnen är på dagis, skola eller fritids utan i flera fall kan liknas vid ett 24/7

arbete, det vill säga pågår dygnet runt sju dagar i veckan, vittnade föräldrarna om att det näst intill är omöjligt att sköta arbetsuppgifterna utan att ha barnen närvarande vid vissa tillfällen. Nästan alla föräldrarna i denna studie angav därför att barnen ofta var med någon gång vid olika sysslor på lantbruket. Detta medförde enligt föräldrarna i denna studie att de ständigt var oroliga för att deras barn skulle råka ut för någon olycka. Detta gällde dels när barnen var med i vid ett arbetsmoment, men även för att det ständigt fanns en risk för att barnen kunde komma i ett oväntat och oövervakat ögonblick eller plats om de befanns sig på hemma på gården. Statistiken angående hur många barn olycksfall som inträffar i lantbruksmiljön är bristfällig men tidigare studier pekar på att en tredjedel av olycksfallen inom lantbruksföretagen drabbar en familjemedlem (Pinzke & Lundqvist, 2006). Ser man till dödsfallsstatistiken så visar denna på att de flesta barn och ungdomar som dör är barn till lantbrukare (Östberg, 1997). Många föräldrar tog upp olyckor och incidenser som inträffat med sina barn eller barn i deras närhet och beskrev hur någon blivit överkörda av mjölk bilen, andra som sjunkit ner i gödselstacken, barn som trillat ned från maskiner eller höskullen, blivit klämda i portar, grindar, mellan väg och vagn samt sparkats och stångats av olika djur. Att som förälder ha sina barn omkring sig beskrevs vara positivt, men det var samtidigt en ständigt gnagande oro om vad som kunde hända barnen i denna farliga arbetsmiljö.

Föräldrarna hade ingen samlad bild över om det vara särskilt stor risk för barnolycksfall vid någon särskild produktionsinriktning inom lantbruket. Flera föräldrar boende på växtodlingsgårdar angav att det troligen var större risk för barnolycksfall på djurgårdar, medan föräldrar på djurgårdar ansåg att djuren oftast vara mycket snälla och det var större risker för barnolycksfall på växtodlingsgårdar där maskinparken oftast var väldigt stor och tung. Utifrån statistiken är det störst risk för olycksfall vid hantering och i närheten av djur följt av maskiner (Pinzke & Lundqvist, 2006). Föräldrarna angav att de upplevde att risken för olyckor var stors på platser i anslutning till maskiner vid intensiva arbetsperioder och trafiksituationen på och runt gården. Eftersom lantbruket är ett företag som är det ständiga transporter till och från fastigheten på samma vägar och tillfarter som barnen använder ökar detta exponeringen och därmed även riskerna. Det är också främst barn till företagare och lantbrukare som skadas i trafikolyckor (SOU 2002:68). Det var flera föräldrar som upplevde just trafiksituationen med stora och tunga maskiner i och omkringgården som i det närmaste katastrofal ur barnsäkerhetssynpunkt. De önskade att Vägverket skulle lyssna och hjälpa dem i deras försök att ge sina barn en säkrare uppväxtmiljö.

Dock finns det även en mängd andra platser med stor riskexponering inom lantbruket. Föräldrarna angav att de platser där djuren vistades, vid brunnar, på höskullen, i närheten av gödselstack samt omkringliggande dammar och vattendrag i närheten av lantbruket som potentiella riskplatser i barnens vardagsmiljö. Om man studerar den statistik som finns att tillgå så skadas flickor oftast i kontakt med häst och pojkar oftast i kontakt med maskiner (Benfalk & Ringmark, 2007). Eftersom föräldrarna beskrev att flickorna främst var djurintresserade och pojkarna främst maskinintresserade så är dessa resultat förståliga eftersom exponeringen troligen följer olycksstatistiken i denna fråga.

Föräldrarna upplevde att det oftare uppstod farliga situationer när flera barn var tillsammans. Detta var främst när någon kamrat var på besök. Föräldrarna såg dels en fara i att de besökande inte förstod vilka risker som fanns på lantbruket men även att barnen och ungdomarna drev ett maktspel mellan sig där det gällde att visa sig "modigast" vilket medförde att de utsatte sig för större risker och även gjorde förbjudna saker. Föräldrarna angav att de behövde ha mycket mer uppsikt och kontroll över barnen när det var någon kompis på besök. Denna iakttagelse och upplevelse hos föräldrarna tycks bekräftas av tidigare studier där man konstaterat att en fjärdedel av de barn som skadas på lantbruk är på tillfälligt

besök (Lantbrukshelsen, 2000). Detta kan tyckas märkligt med tanke på exponeringstiden för risk bland besökande barn. Risknivån är därför betydligt högre när kompisar är på besök och föräldrarna gör alldeles rätt i att ha barnen under särskild uppsikt vid dessa tillfällen. Kompisar på besök tycktes därför öka arbetsbelastningen, stressen och även tidsåtgången i arbetet hos lantbrukarföräldrarna. Det som upplevdes besvärande enligt några föräldrar var att andra föräldrar inte visade respekt för att lantbruket var en arbetsplats och ingen fritidsgård med spännande platser och djur där deras barn och ungdomar kunde ha det roligt. Själv kunde lantbrukarföräldrarna ju inte sända sina barn till kompisföräldrarnas kontor för att exempelvis leka med datorerna. Även konflikter mellan syskonen kunde leda till ouppmärksamhet både bland barn och vuxna. Flera föräldrar föredrog därför att barnen var med en i taget vid olika sysslor vilket troligen även minskar risken för olycksfall.

Säkerhetsåtgärder för att minska riskerna på lantbruket

Det finns studier som pekar på att barn och ungdomar står för en femtedel av de allvarliga skadorna och dödsfallen inom lantbruket (McCall et. al. 2007). Det är därför av stor betydelse att vidta säkerhetsåtgärder för att minska riskerna inom lantbruket. I denna studie var det inte så många föräldrar som hade skapat särskilda säkra barnutrymme på gården eftersom barnen oftast var med i sysslorna på gården. Några föräldrar beskrev dock att de hade säkrat platser och avskilja den privata delen på gården från arbetsplatsen bland annat av säkerhetsskäl. Man kunde därför exempelvis inte köra in med lantbruksmaskiner och redskap på gårdsplanen där barn och vuxna brukade komma till fots. Andra lantbrukare som hade slagit ihop flera gårdar hade förlagt torkanordning eller riskfyllda moment på någon annan gård som ej låg i anslutning till bostadshuset. En del beskrev också att de hade varit noga med att prata med barnen om bränder och visa hur de skulle agera och ringa vid en brand.

De flesta föräldrar berättade att de hade vissa platser på gården som var barnförbjudna utan vuxnas sällskap. Att nästan alla lantbrukarbarn till någon del är delaktiga i sysslorna på lantbruket visade sig i denna studie, men har även beskrivits i andra studier (Lundqvist & Alwall Svennefelt, 2008). Utifrån detta går det att konstatera att väldigt många barn och ungdomar på lantbruk därför också utsätts för de risker som finns i lantbrukets arbetsmiljö. Genom att barn och ungdomar som lever, förflyttar sig och leker på de mest utsatta platserna och miljöerna också löper störst risk att skadas (SOU 2002:68) är barn och ungdomar som växer upp på lantbruk särskilt utsatta för risken att skadas och råka ut för olyckor. Eftersom dödsfall ofta ses som ”toppen på olycksfallsberget” så är det troligen ett stort mörkertal angående incidenser och olycksfall bland barn och ungdomar i lantbruksmiljö. Flera föräldrar i denna studie vittnade också om att deras barn och ungdomar varit med om flera situationer vilka gått väl, men som varit väldigt nära att sluta i en allvarlig olycka. Dock angav föräldrarna att de varken ville eller kunde utesluta barnen från vistelsen i arbetsmiljön på lantbruket. De efterlyste därför säkerhetsprodukter som minskade riskerna i stället. Det tycktes utifrån föräldrarnas beskrivning dock inte finnas så många färdiga produkter att tillgå på marknaden för att underlätta att ha med sig barnen på ett säkert sätt i arbetet. Föräldrarna berättade därför hur de själva uppfunnit och konstruerat olika anordningar inne i stallarna och maskiner som exempelvis portabla babygungor, barnhagar i kalvboxar och barncykelsitsar i maskinernas hytter etcetera för att skapa barnsäkerhet på arbetsplatsen. Det kan därför tyckas betydelsefullt att tillverkare får upp ögonen för denna nisch för barnsäkerhetsprodukter och finner ut praktiska lösningar som skapar säkrare miljöer för barn på lantbruk.

Alla de föräldrar som var med i studien beskrev att man hade regler för att minska riskerna både med djur genom att exempelvis alltid närma sig djuren på ett speciellt sätt så att de inte skulle bli rädda och reagera oförutsett. Man hade också regler kring maskiner. Föräldrarna beskrev att det också var viktigt att alltid söka kvittens hos barnen på att de verkligen hade

förstått en instruktion eller förmaning så att det inte skulle uppstå missförstånd. Dock poängterade flera föräldrar att de i sina förmaningar alltid var noga med att inte skrämma barnen så att de skulle uppleva livet på lantbruket som farligt. Det var istället föräldrarnas eget ansvar ansåg de, att skapa en miljö där barnen och ungdomarna kunde vistas utan att riskera att skadas. En Kanadensisk studie konstaterar dock att bland barn under sex år beror olyckorna främst på oförutsedda beteende bland barnen, vilket troligen inte går att förmana bort, men risken för olyckor minskades genom att säkra den omgivande miljön (Morrongiello, 2007a). Olycksrisken i närheten av maskiner angavs som särskilt stor. Föräldrar beskrev därför att det var säkrare för barnen att vara på plats inne i maskinerna än att ha dem någonstans på gården där man inte kunde övervaka dem. Några föräldrar hade köpt traktorer innan de fått barn och då inte tänkt på att extrautrusta med extrasäte och säkerhetsbälte. Flera föräldrar beskrev att det var dåligt att detta inte var standard i dagens traktorer. Det var några år sedan det blev standard med säkerhetsbågar och tak, och säkerhetsutvecklingen borde därför fortskrida också inne i hytten.

En Kanadensisk studie konstaterade att barn med ökande ålder ofta tillåts befinna sig i farliga miljöer på lantbruket (Morrongiello, 2007a). De skador och dödsfall som uppstått bland de lite äldre barnen i den studien orsakades oftast av oförutsedda händelser i den omkring varande miljön på lantbruket (Morrongiello, 2007a). Genom att utsätta sig för större exponering ökar också risken för olyckor. Utifrån föräldrarnas berättelser i denna studie men även utifrån tidigare studier (Lundqvist & Alwall Svennefelt, 2008) går det att fastslå att en del av de sysslor som utförs av barn och ungdomar i lantbruket i Sverige inte är tillåtna enligt lagstiftning. Den som är under 13 år får enligt Arbetsmiljölagen (1977:1160) och arbetsmiljöföreskriften om Minderåriga (AFS 1996:1) inte arbeta vilket även innefattar ”att hjälpa till” i familjens lantbruk. Undantag ges för lättare sysslor som exempelvis att plocka frukt och bär eller sälja jultidningar och majblommor. Det är först vid 16 år som man får lov att ta ett normalt men *ofarligt* arbete. Att arbeta med djur, arbeta med traktor, motorredskap och fordon, maskinellt drivna tekniska anordningar/verktyg samt olika lyftanordningar och transportörer är tillåtet först när man fyllt 18 år. Utifrån föräldrarnas berättelser tycktes flertalet av föräldrarna inte vara medveten om dessa lagar då de berättade om 8-13 åringar som körde traktor och harvade timmar i sträck, skötte om travhästar, själv kunde utföra ett mjölkningsspass och körde lastmaskiner. Barnombudsmannen och Barnsäkerhetsdelegationen tar särskilt upp att föreskrifter bör skärpas och att informationen förbättras till föräldrar och barn angående vilka regler som gäller för minderårigas arbete inom jordbruks- och skogsmiljö (SOU 2003:127). Utifrån detta och utifrån resultaten i denna studie tycks det vara särskilt viktigt att prioritera detta arbete.

Det finns olika satsningar gjorda av bland annat LRF för att minska riskerna inom lantbruket och som flera föräldrar såg som positivt. Dock angav föräldrarna att LRF:s satsningar på barn och ungdomssäkerhet inom lantbruket hade nedmonterats under de senaste åren. Dessa föräldrar hoppades att denna trend skulle brytas och man i framtiden åter skulle satsa på att öka barn- och ungdomssäkerheten på lantbruk.

Hur lärde föräldrarna sina barn och ungdomar riskmedvetenhet

Barn och ungdomar på lantbruk utsätts som vi beskrivit tidigare för riskerna i en av Sveriges mest olycksdrabbade arbetsmiljöer. Enligt en tidigare studie händer sextio procent av barnolyckorna på lantbruket under lek (Lantbrukshelsen, 2000). Detta ställer därför extra stora krav på föräldrarna och upplevdes som väldigt stressande i arbetssituationen, som någon sa i denna intervjustudie. För att klara av att sköta sina arbetsuppgifter beskrev därför någon förälder i denna studie att de hade blivit tvungna att anlita barnpassning. Det kan tyckas självklart att avskärma arbetsplatsen från hemmiljön och förbjuda att barnen vistas på

föräldrarnas arbetsplats för att undvikas. Men situationen är mer komplex och mångfasetterad och lösningen därför inte så enkel. Så gott som alla de föräldrar som medverkat i studien beskrev hur deras barn fick unika möjligheten att utvecklas genom att delta i sysslorna på lantbruket. Föräldrarna beskrev även att barnen genom att sakta introduceras i lantbruksarbetets ibland farliga arbetsmoment även utvecklade ett ökat säkerhetstänkande, en ”tillvänjning” och ett förhållningssätt som medförde att deras riskmedvetenhet ökade. De såg detta som en nödvändighet om barnen skulle ”överleva” i sin farliga uppväxtmiljö. Hartling et. al.(2005) och McCallum et.al. (2004) har i sina studier konstaterat att säkerhetsmedvetenheten är betydligt bättre hos de barn som börjar vid så tidig ålder som möjligt och där säkerhetstänkandet vävs in och blir en naturlig del av vardagen. Även andra studier har pekat på att ett visst beteende oftast beror på att vi har lärt oss att handla och reagera på ett visst sätt vid ett tidigare tillfälle vilket sedan kvarstår (Skinner, 1974). Därmed tycks föräldrarnas sätt att introducera barnen vid tidig ålder för risker vara ett effektivt sätt att medvetande göra risker för barn och ungdomar på lantbruk.

Flera föräldrar i denna intervjustudie tycks använda sig av någon form av ”trial and error” uppfostran till säkerhetstänkande genom att flera uppgav att det var bra om barnen ibland råkade ut för någon liten incident i lantbruket utan att skada sig för att utifrån denna erfarenhet förstå att det fanns faror och öka sin riskmedvetenhet. Dock har andra forskare påpekat att vårt beteende utgår från komplexa system och dels styrs av inre faktorer som självkänsla, erfarenhet och värderingar och dels av yttre omständigheter i den sociala, fysiska, psykiska miljö och kultur som vi vistas i (Bandura, 1969; Glanz et.al. 1997; Naidoo & Wills, 2000). Genom detta lär sig exempelvis barn ofta genom att ta efter och imitera vuxna och det går att förändra olika typer av beteende utifrån positiv förstärkning (Bandura & Walters, 1963). Det är därför viktigt att de vuxna inom lantbruket axlar denna roll som en god förebild i säkerhetsarbetet på lantbruket och är medvetna om att barn främst inte gör som de vuxna säger utan som de vuxna gör och handlar. De föräldrar till barn och ungdomar på lantbruk som använder sig av ”trial and error” bör också överväga vilka arbetsmoment barnen är med vid. En australiensisk studie har konstaterat att två tredjedelar av de skadade eller avlidna barnen inom lantbruket varit tillsammans med en vuxen och i hälften av fallen i omedelbar närhet av en vuxen (Morrongiello, 2007b). Studien konstaterade även att en tredjedel av barnen hade fått tillräcklig ledning och uppmärksamhet av den vuxna när olyckan inträffade (Morrongiello, 2007b). Utifrån föräldrarnas resonemang och resultaten i den beskrivna studierna torde därmed de barn som inte skadas svårt eller avlider få med sig mycket bra säkerhetskunskaper och förhållningssätt inför vuxen livet. Eftersom ökad exponering även ökar risken för olycksfall så är dock frågan hur mycket lantbrukar föräldrar vill och bör utsätta sina barn och ungdomar för så att de kan få denna erfarenhetskunskap redan vid barnsben. Alla lantbrukande föräldrar bör därför noga överväga vid vilka arbetsmoment det är lämpligt ha barn och ungdomar närvarande eftersom olyckor inträffar trots att det finns vuxna i den direkta närheten som ger adekvat information och instruktion.

Positivt och negativt med boende på lantbruk

De allra flesta av föräldrarna beskrev att det var mycket positivt och att de var glad för att de kunde ge sina barn tillgång till den uppväxtmiljö som lantbruket innebar genom närheten till djur, natur samt det lugn och trygghet som fanns på landsbygden. Barnen lärde sig också om livet och dess förgänglighet på ett naturligt sätt vilket gjorde dem tryggare i sig själv och bättre rustade för livet och dess svårigheter, angav föräldrarna. Att växa upp på lantbruk innebär också att växa upp på ett familjeföretag. Familj och företag kan vara svåra att särskilja (Hall, 2003). På exempelvis gårdar med produktionsinriktning mot djur kräver dessa i princip skötsel dygnet runt sju dagar i veckan. Även lantbruksföretag med produktionsinriktningen framförallt inriktad på växtodling har perioder då väderleksförhållande vid exempelvis sådd

och skörd styr över familj och fritid. Detta medför att föräldrar som är lantbruksföretagare kan tvingas att väga familjens intressen emot företagets. Föräldrarna måste hela tiden överväga och bedöma riskerna för sina barn i lantbruksmiljön i förhållande till lantbruksföretagets vinstintresse. Detta gör också att både föräldrarollen och arbetssituationen i företaget blir väldigt speciell. Föräldrarna kan därför bli tvungna att blunda för att deras barn utsätts för risker gentemot företagets intresse. Föräldrarna beskrev detta genom att de tillät att minderåriga körde maskiner och utför arbetsuppgifter som måste hinnas med i tid eller på grund av hög arbetsbelastning. Eller när gården och därmed både arbetsplatsen och hemmiljön är belägen vid en starkt trafikerad väg som underlättar transporter men ger en ytterst farlig trafikmiljö för barnen. Det gick i föräldrarnas beskrivningar därför att skönja ett ständigt gnagande dåligt samvete som medförde stress i arbetssituationen bland lantbrukarföräldrarna.

Flera föräldrar vittnade om att de tyckte att deras barn var mycket mer ansvarstagande än andra barn genom att de tidigt fått möjligheten att ta hand om djur och hjälpa till på lantbruket. Detta såg man som en stor fördel som andra barn saknade. Förälder bör dock vara medvetna om att en del barn och ungdomar kan ha svårt att bryta sig loss ur traditionen med hänsyn till familjen, familjeföretaget och familjesammanhållningen. Genom att det förväntas att ungdomarna ska agera i familjeföretagets intresse, hjälpa till och ta ansvar, så kan detta också medföra hinder i deras personliga utveckling enligt en studie av Hall (2003). Barnen och ungdomarnas engagemang i familjeföretaget/lantbruket tycktes dock utifrån föräldrarnas berättelser variera. Detta beroende på produktionsinriktning, tid, barnens intresse, tillgång till barnvakt och barnens ålder. Vid en del företrädesvis rena växtodlingsgårdar var barnen inte så engagerade i verksamheten utan hade främst sina intressen och fritidsaktiviteter förlagda utanför gården. Den samhällsförändring som har varit har medfört att det inte är arvet av familjegården som styr yrkesvalet (Nordström & Mårtensson, 2001). Det var inte någon av de intervjuade föräldrarna som heller uppgav att de förväntade sig att barnen skulle ta över föräldragården på grund av tradition utan att de skulle välja sin framtid utifrån egna intresse. Föräldrarna behöver dock vara observanta på att inte lägga för mycket ansvar på barnen och ungdomarna eftersom de på grund av lojalitet då kan försöka utföra sysslor som de varken psyksikt eller fysiskt är mogna för.

Betydelse av bakgrund och genus för säkerhetsattityden hos föräldrar

Föräldrarna i denna studie menade att riskerna på dagens lantbruk kanske inte blivit mindre genom åren. I stället var det i dag andra risker mot förr eftersom maskinerna och teknologin exempelvis hade blivit mer komplicerad, större och mer riskfylld. Flera föräldrar funderade också över om det var skillnad i säkerhetstänkande hos kvinnor och män. En del, både män och kvinnor, angav att de trodde att kvinnor hade en ett högre säkerhetstänkande och att det framför allt var män som slarvade med säkerheten. Dock fanns det män som angav att de hade ett högre säkerhetstänkande än deras fruar. Det som tycktes slå igenom var då att kvinnan hade en bakgrund inom lantbruket medan männen växt upp i tätort och saknat lantbruksanknytning under barndomen. Individer som vistas och ständigt utsätts för faror och risker använder sig av sina psykologiska försvarsmekanismer för att bemästra vardagen. Detta genom att helt enkelt för ringa och förneka att det finns en verklig risk i miljön (Zerubavel, 2006; Cullberg, 2001; Koskela & Pain, 2000). Det som man i ett skadepreventivt arbete bör tänka på och som exempelvis Farmsafe Australia (1999) lyfter fram är att då oftast någon av föräldrarna är uppvuxna på lantbruket och det har drivits under flera år och generationer så är säkerhetsarbetet kanske inte uppdaterat till dagens standard och behöver ses över.

Flera föräldrar beskrev att de ansåg att en slarvig gård var en högrisk gård för olyckor. De beskrev betydelsen av god ordning med bra underhåll av miljö, maskiner och anläggningar för att minska risken för olycksfall för sina barn men även för dem själva och andra som vistades

på gården. Det som flera poängterade var betydelsen av att städa och plocka undan, att ställa tillbaka verktyg, maskiner och andra föremål på rätt plats exempelvis kemikalier, använda förpackningar. Farmsafe Australia (1999) lyfter också fram risken med att en del lantbruksföräldrar själva har arbetat hårt under sin egen uppväxt och ser barnen som en naturlig del av gårdens arbetskraft särskilt när de blir äldre. Våldigt många lantbrukare accepterar också skador och skaderisken som något naturligt, ofrånkomligt och ”så har det alltid varit”. Man blir kanske också som beskrevs av en del föräldrar ”hemmablind” för risker i lantbruksmiljön och ser inte potentiella risker på sin egen gård. Detta angavs framför allt gälla om man är uppvuxen på lantbruk eller till och med på den gård som man numera driver. Någon av föräldrarna beskrev att det därför kan behövas information och påpekande utifrån för att uppmärksamma riskmiljöer och riskmoment så att man får en ”aha” upplevelse i sitt eget säkerhetsarbete. För att upprätthålla en säker arbetsmiljö kan det därför vara viktigt att man regelbundet går igenom lantbruksföretaget utifrån ett systematiskt arbetsmiljöarbete (AFS 2001:01; AFS 2003:4; AFS 1996:1; Europeiska arbetsmiljöbyrån, 2006) för att bedöma, åtgärda och minimera riskerna för både barn och vuxna i arbetssituationer och arbetsmiljön lantbruket.

Slutsats

Att vara föräldrar till barn på lantbruk tycks idag inte ha så mycket gemensamt med Bullerbyn och Emil i Lönneberga, även om uppväxt på lantbruk ger en trygghet, ansvarsfullhet och erfarenhetskunskap om livet som föräldrarna beskriver som mycket positiv. Föräldraskapet på lantbruk tycks snarare kunna liknas vid att vara förälder till Ronja Rövardotter som hela tiden övar sig på att akta sig från att trilla ned i Helvetesgapet. Det tycks i många fall krävas större ansvarsfullhet av föräldrar till barn på lantbruk än av andra föräldrar eftersom barnen växer upp i en många gånger mycket farlig hemmiljö som ibland tycks styras utifrån familjeföretagets förutsättningar och ramverk. De flesta föräldrarna i denna studie ansåg att det många gånger var livsnödvändigt att barnen och ungdomarna så tidigt som möjligt vande sig vid de risker som fanns på lantbruket. Barn och ungdomar tycktes i många fall få lära sig hantera olycksfallsrisken på lantbruket genom ”trial and error”, det vill säga genom att själv utforska, misslyckas/lyckas och få erfarenhetskunskap. Detta kan dock vara ett mycket farligt sätt att lära sig om olycksrisker om inte föräldrarna är noga med att sätta ramarna för inom vilka säkerhetsgränser dessa försök ska utföras.

För att minska olycksfall bland barn och ungdomar på lantbruk så tycks det utifrån föräldrarnas beskrivningar och resultaten i denna studie var viktigt att aktivt arbeta med preventiva åtgärder mot ökad riskmedvetenheten hos framför allt barn, ungdomar och föräldrar på lantbruk. Kompisars, deras föräldrars och andra vuxnas riskmedvetenhet bör också ökas eftersom dessa också ofta är implicerade riksökning och olycksfall på lantbruk. Det är också viktigt att upplysa föräldrar, vuxna men även barnen och ungdomarna om vilka sysslor som de utifrån lagstiftning tillåts att utföra för att inte skada sin framtida hälsa. En metod som varje företag är ålagda att följa för att höja säkerheten är Systematiskt Arbetsmiljöarbete. Det finns också en del bra checklistor att tillgå för att se över lantbruket och minska olycksrisken för barn och ungdomar. Dock är kanske inte enbart checklistor det mest optimala sättet att förändra attityder och beteende, vilket ett preventivt arbete långsiktigt bör arbeta mot. I stället är goda förebilder och positiv förstärkning en mer långsiktig lösning för att förändra förhållningssätt och minska risker för barnolycksfall inom lantbruket.

Det man främst bör tänka på i informationsspridningen och kommunikationen om risker och barnolycksfall är att vi människor är olika vilket går att sköna i föräldrarnas berättelser. En del

tar bäst emot informationen genom att lyssna och diskutera, andra genom att se på bilder, filmer, läsa och skriva ned, medan andra behöver utforska och prova själv för att ta emot och väva in informationen i sitt medvetande. Därför bör man arbeta på bredfront och använda olika typer av kommunikation och informationsspridning i arbetet med att i vissa fall få till en attitydförändring till risker och minska olycksfalls potentialen bland barn och ungdomar på lantbruk. Det kan också tyckas vara mycket betydelsefullt att i ett fortsatt forskningsprojekt införa och följa olika typer av interventioner för att studera vilka åtgärder som främst medför ökad riskmedvetenhet och skapar av en säkrare miljö för barn och ungdomar men även vuxna inom lantbruket.

Publikationer och resultatförmedling till näringen

Studien har publicerats i rapporten:

Nilsson K (2009) *Föräldrars attityder till barn och ungdomars uppväxtmiljö, risker och olyckstillbud på lantbruk*. Rapport 2009:11 Sveriges lantbruksuniversitet. Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap.

(http://pubepsilon.slu.se:8080/1472/01/Slutg._Risk_och_olyckstillbud_f%C3%B6r_barn_och_ungdomar_i_lantbruksmilj%C3%B6.pdf)

Lundqvist P. Nilsson K. Alwall Svennefelt C. (2008) *Risk exposure and incidents among children and adolescents in swedish agriculture*. Nordic Meeting on Agricultural Occupational Health (NMAOH), Aarhus, Denmark, September 1-3 2008.35

Resultaten har även presenterats vid konferensen Nordic Meeting on Agricultural Occupational Health (NMAOH), Denmark, (september 2008)

Resultaten har även använts vid undervisning av studenter på Sveriges lantbruksuniversitet samt vid utbildningstillfällen av handledare för "Säkert bondförnuft".

Referenser

AFS (1996:1) *Minderårig*. Arbetskyddsstyrelsens föfattningssamling.

AFS (2001:01) *Systematiskt Arbetsmiljöarbete. Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systemiskt arbetsmiljöarbete och allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna*. Solna, Arbetsmiljöverket.

AFS (2003:04) *Systematiskt Arbetsmiljöarbete. Arbetsmiljöverkets föreskrifter om ändring i Arbetsmiljöverkets föreskrifter (AFS 2001:1) om systematiskt arbetsmiljöarbete*. Solna, Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket (2008) *Occupational accidents and work-related diseases 2007, preliminary report*. Arbetsmiljöstatistik Rapport 2008:2. SCB, Arbetsmiljöverket.

Bandura A. Walters R. H. (1963) *Social Learning and Personality Development*. New York, Holt, Rinehart and Winston, INC.

Bandura A. (1969) *Principles of Behavior Modification*. London, Holt, Rinehart and Winston. INC.

Benfalk C. Ringmar A. (2007) *Barnolycksfall på lantbruksföretag*. Uppsala, JTI – Institutet för jordbruks- och miljöteknik.

Cullberg J. (2001) *Kris och utveckling*. Stockholm, Natur och Kultur.

Europeiska arbetsmiljöbyrån (2006) *Unga arbetstagares säkerhet – råd till föräldrar*. FACT 63. (<http://ew2006.osha.eu.int>).

Farmsafe Australia (1999) *Child Safety on Farms. A framework for a national strategy*. Moree.

- Glanz K. Marcus Lewis F. Rimer B.K. (1997) *Health Behavior and Health Education. Teory, Research and Practice*. San Francisco, Jossey-Bass Publishers.
- Hall A. (2003) Strategizing in the context of genuine relations. An interpretative study of strategic renewal through family interaction. Jönköping International Business School. Högskolan Jönköping.
- Hartling L. Brison R. J. Crumley E. Klassen T. Pickett W. (2005) A Systematic Review of Interventions to Prevent Childhood Farm Injuries. *American Academy of Pediatrics*. 114; 483-496.
- Hovrätten för västra Sverige (2008 09 15) Mål nr B 4806-07. Göteborg.
- Koskela H. Pain R. (2000) Revisiting fear and place: woman's fear of attack and the built environment. *Geoforum* 31, 269-280.
- Lantbrukshelsen (2000) *Tryggere gårdstun – Holdning og tunplanlegging*. Barn och ungdom i Landbruket – sikkerhet og helse.
- Lundqvist P. Alwall Svennefelt C. (2008) *Råd för barn och ungdomars medverkan i lantbruksarbete*. Alnarp, SLU - Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi.
- Lundqvist P. (1996) Lantbruket – en riskabel arbetsmiljö. i Menckel E & Kullinger B. (red.) *Femton års arbetsolycksfallsforskning i Sverige*. Stockholm, Rådet för arbetslivsforskning.
- McCall B.P. Horwitz I.B. Carr B.S. (2007) Adolescent Occupational Injuries and Workplace Risks: An Analysis of Oregon Worker's Compensation Data 1990-1997. *Journal of Adolescent Health* 41; 248-255.
- McCullum D.M. Conway M.B. Drury S. Braune J. Reynolds S.J. (2004) Safety-Related Knowledge and Behavior change in Participants of Farm Safety Day Camps. *Journal of Agricultural Safety and Health* 11(1): 35-50.
- Morrongiello B.A. Marlenga B. Berg R. Linneman J. Pickett W. (2007a) A new approach to understand pediatric farm injuries. *Social Science & Medicine* 65; 1364-1371.
- Morrongiello B.A. Pickett W. Berg R.L. Linneman J.G. Brison R.J. Marlenga B. (2007b) Adult supervision and pediatric injuries in the agricultural worksite. *Accident Analysis and Prevention* 40; 1149-1156.
- Naidoo J. Wills J. (2000) *Health Promotion. Foundations for Practice*. London Baillière Tindall.
- Nordström M. Mårensson F. (2001) *Att bo på landet är olika. En miljöpsykologisk studie av hur landsbygdsbor ser på boendemiljön och byliv*. Alnarp, Institutionen för Landskapsplanering.
- Pinzke S. Lundqvist P. (2006) *Arbetsolycksfall i jord- och skogsbruk 2004*. Alnarp. Institutionen för jordbrukets biosystem och teknologi, Sveriges Lantbruksuniversitet. <http://www.jbt.slu.se/nmaoh/olycksfall/Slutrapport%20061026.pdf>
- SOU (2002:68) Sociala skillnader i skador bland barn och ungdom. Statens Offentliga Utredningar, Socialdepartementet.
- SOU (2003:127) *Från barnolycksfall till barns rätt till säkerhet och utveckling. Slutbetänkande av Barnsäkerhetsdelagationen*. Statens Offentliga Utredningar. Socialdepartementet.
- Zerubavel E. (2006) *The Elephant in the Room: Silence and Denial in Everyday Life*. Oxford University Press.
- Östberg V. The social patterning of child mortality: the importance of social class, gender, family structure, immigrant status and population density. *Sociology of Health & Illness* Vol. 19. No. 4. Pp. 415-435.